

ANDERS TOLLAND

Oss människor emellan

En fråga som diskuterats i transplanationsdebatten är om vi ska använda oss av djur som donatorer, t ex ta hjärtan från mer eller mindre genmodifierade grisar. Invändningar mot detta har oftast gått ut på att det är fel eftersom det innebär något naturvidrigt. Däremot har mera sällan invändningen hörts att sådana transplantationer, till skillnad från när vi tar hjärtan från hjärndöda människor, innebär att en fullt frisk varelse dödas. Att detta inte ses som speciellt viktigt är bara ett utslag av ett betydligt mera utbrett fenomen: när något står på spel som är viktigt för oss människor väger djurs intressen och liv mycket lätt.

Utgångspunkten för denna uppsats är alltså att den bedövande majoriteten av människor i sitt tänkande och agerande i allmänhet fungerar på detta sätt, alltså sätter människors intressen och välfärd före djurs. Kalla detta fenomen för *m-prioriteringen*. Denna m-prioritering behöver inte innebära att man alltid och fullständigt nonchalerar djurens bästa, bara att man oftast, på ett markant och avgörande sätt, prioriterer oss människor framför djuren. Den fråga som ska behandlas är om denna m-prioritering verkligen är etiskt försvarbar. Är det etiskt rimligt av oss människor att vi sätter oss själva före djuren?

Vad man håller för etiskt rimligt och korrekt beror naturligtvis till stor del på vilken slags övergripande etisk uppfattning man håller sig med. Beröende på om man utgår från en konsekvensialistisk, rättighetsteoretisk, pliktetisk, dygdeetisk, etc uppfattning kommer dels m-prioriteringen att se sig olika, dels olika slags argument att vara relevanta.

Det finns dock åtminstone en viktig aspekt av problematiken som kan angripas utan att man behöver ta ställning till dessa övergripande teorier. Det är i stort sett okontroversiellt att etisk status supervenierar på icke-etiska egenskaper. Detta innebär att vilken etisk teori man än

utgår från måste man, för att försvara den form som m-prioriteringen tar sig inom denna teori, kunna peka på någon icke-etisk skillnad mellan människor och djur som skillnader i etisk status sedan kan superveniera på. Den som vill försvara m-prioritering måste alltså kunna peka på någon icke-etisk skillnad mellan oss människor och djuren som motiverar att vi sätter oss själva främst.

Den aspekt av problematiken kring m-prioriteringen som ska behandlas här är alltså frågan om *Skillnaden*, vilken etisk relevant skillnad mellan djur och människor, vilken särskiljande *ethical status making characteristic*, som kan utgöra en grund för ett etiskt berättigande av att vi sätter människors intressen och välfärd före djurs.

Frågan om Skillnaden är flitigt debatterad. I den filosofiska diskussionen är det främst egenskaper förknippade med människans förmodat överlägsna kognitiva förmågor man brukar hänvisa till, sådant som språkförmåga, kapacitet till abstrakt tänkande, förmåga att föreställa sig och förutse framtiden och, den kanske vanligaste, möjligheten att fatta etiska beslut, att fungera som etisk agent. Generellt kan man säga att de förslag som framförts drabbas av åtminstone en av följande två svårigheter: endera lyckas de inte dra skiljelinjen där idén om m-prioritering vill ha den; man får med många djur (högre primater, delfiner etc) alternativt inte alla människor (förståndshandikappade eller spädbarn utesluts); eller så är det svårt att se varför egenskapen skulle vara etiskt avgörande (varför skulle t ex egenskapen att tillhöra den biologiska arten *Homo Sapiens* vara i sig etiskt relevant?).

Så vilken är Skillnaden?

Det jag ska göra här är att peka på en typ av kandidat till att utgöra Skillnaden som jag menar inte har fått den uppmärksamhet den förtjänar. Debatten har nämligen oftast byggts på en förutsättning som utesluter detta förslag; man har förutsatt *universaliserbarhetskravet*. Vad det gäller frågan om Skillnaden får detta som resultat att det bara är universella egenskaper som beaktas.

Ofta har helt enkelt universaliserbarhetskravet bakats in i principen om superveniens. Man tar för givet att det bara är universella, deskriptiva egenskaper som kan tjänstgöra som *ethical status making characteristics*. Superveniensprincipen och universaliserbarhetskravet är dock klart åtskiljbara och det senare har i den filosofiska debatten efterhand blivit alltmer ifrågasatt på olika sätt. Jag är beredd att hävda att universaliserbarhetskravet helt enkelt är ett misstag.

Det sätt att förkasta universaliserbarhetskravet som jag ska använda mig av här består i att öppna för möjligheten att hänvisa till *indexikala egenskaper* som något som etisk status kan superveniera på. Sådant som att finnas *nu*, att vara *här* eller att vara en av *oss* tillåts alltså som grund för etisk ställning. Det är faktiskt just detta att vara en av oss jag vill peka på som det som utgör Skillnaden.

När man frågat sig vad det är som skiljer *oss människor* från djuren på ett sådant sätt att det etiskt motiverar m-prioritering har man utgått från att det är ”människoskapssidan” man ska se till, att man alltså ska spana efter Skillnaden bland de universella egenskaper som utmärker vad det är att vara människa. Mitt förslag är att det är det första ordet som är det centrala. Att det rör sig om människor är sekundärt; det väsentliga är att det är *oss* det gäller. Skillnaden består alltså i egenskapen att *vara en av oss*. Åtminstone i denna kultur tenderar vi att skilja ut oss människor som tillhörande en speciell vi-grupp och det är just tillhörigheten till detta vi som är den relevanta *ethical status making characteristic*.

Om den egenskap som utgör Skillnaden är att-vara-en-av-oss kan man fråga sig vad det är som binder samman en så stor vi-grupp. Mera lokala vi-grupper binds ofta samman av rent personliga relationer (du och jag och våra barn). Vad det gäller denna stora vi-grupp kan förvisso nätverk av personliga relationer spela en viss roll men knappast bära hela bördan. Det är här som jag tror att många av de universella egenskaper som i debatten anförts som möjliga Skillnader i stället har sin roll att spela. Sådant som språkförmåga, rationalitet, etiskt agent-skap och inlevelsekapacitet är faktiskt bärande för särbehandlingen av människor. Misstaget var att tro att dessa egenskaper utgjorde *ethical status making characteristics*; det rör sig i stället om psykologiska och sociologiska förutsättningar för att den stora vi-gruppen ska bindas samman. Den etiska grunden för m-prioriteringen är alltså det indexikala att det gäller oss, medan de universella egenskaperna i stället är empiriska förutsättningar för sammanhållandet av detta oss. Vi tenderar att till oss räkna dem som vi kan utveckla möjligheter att samtala och samverka med på någorlunda jämställd fot. Förståndshandikappade människor m fl som inte kan leva upp till detta kommer med eftersom det rör sig om något som jag och mina nära och kära kan utvecklas till.

Men är det verkligen rimligt att förkasta universaliserbarhetskravet?

Ja, utan tvekan. Det är faktiskt så att vi alla dagligen förkastar universaliserbarhetskravet i vårt praktiska agerande och resonering. Jag sätter i många sammanhang mig själv och mina nära och kära före andra utan någon annan motivering att det är jag/vi som berörs och finner det helt oproblemiskt att göra så; det vore snarast absurt att inte göra det.

Försvararen av universaliserbarhetskravet kan då falla tillbaka på en andra försvarslinje och medge att universaliserbarhetskravet inte håller vad det gäller *prudence* men att det gäller inom *moral* taget i en mera strikt betydelse. Åtminstone är det så att man inte får tillskansa sig själv eller de sina fördelar i moraliska sammanhang med motiveringen att det är just jag och de mina som gynnas. Frågan om *animal rights* tillhör givetvis moralen och därmed kan att vara en av oss inte tas som moralisk grund.

På detta vill jag först och främst svara med att hävda att universaliserbarhetskravaren nu förutsatt precis vad han borde bevisa. Jag har en stark känsla av att frågor av typen "Har vi verkligen rätt att behandla djuren som vi gör?" är 'Slår du fortfarande din fru?'-frågor. De förutsätter precis vad som borde bevisas, nämligen att frågan om människors relation till djur är en fråga om rättigheter och förpliktelser snarare än praktisk lämplighet. Jag hävdar i stället att det rör sig om det senare, det är en fråga om vad som är praktiskt och långsiktigt lämpligt, om *prudence* snarare än snäv moral.

En annan typ av kritik som jag mött går ut på att den position som förespråkats här skulle innebära ett steg tillbaka i utvecklingen, tillbaka till en ökad grad av barbari och primitivitet.

Svaret på detta angrepp vill jag dela upp i två delar. Vad det gäller utvecklingens riktning så tycker jag att det bara är att konstatera att den inte är förutsägbar. Därför går det inte att på förhand säga om det jag föreslår är ett steg framåt, bakåt eller bara ett vanligt sidospår; det kan bara framtiden utvisa.

Vad det gäller den andra aspekten av anklagelsen kan man väl säga att den går ut på att min position skulle innebära en negativ form av det som på engelska kallas *tribalism*. Här finns det mycket att säga. Jag nöjer mig med att påpeka att det inte är uppenbart att de negativa sidor av etnicitet och grupployalitet vi sett alltför många, alltför rika exempel på har det här förespråkade slaget av prioriteringen av vi-gruppen som sin djupaste orsak. Det som har vållat de verkligt stora

olyckorna är i stället den strävan att se och motivera allting ur någon slags det absolutas synvinkel som universaliserbarhetskravet representerar. Om det samtidigt som vi efterstävar detta evighetens ideal är varelser som finner det naturligt och viktigt att sätta den egna vigruppen före andra får vi problem att motivera denna spontana prioritering. Utifrån en *view from nowhere* kan den bara försvaras med att vi i en objektiv mening är överlägsna de övriga, och om vi är objektivt överlägsna dem så har vi förmodligen en rätt, given oss av Gud, historien, naturen eller förnuftet, att undertrycka och behärska de underlägsna.

Det synsätt jag förespråkar innebär i stället en lokal, etnocentrisk prioritering av den egna gruppen; *för oss* är vi viktigare än andra. Det åtföljs rimligen av en insikt om att andra på ett motsvarande sätt kommer att hålla den egna gruppen för viktigare och att vi inte gärna kan kritisera dem för det. Detta är en insikt som oftast kommer att leda till en vilja att kompromissa med andra. Det är snarare det synsätt som universaliserbarhetskravet representerar, där vår naturliga strävan att sätta de egna främst måste försvaras med att vi är objektivt mera värda än andra, som leder till etniska utrensningar.